

Миливој Б. Алановић*
(Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет)

ПОГЛЕДИ МИЛКЕ ИВИЋ НА СТРУКТУРНЕ И ЗНАЧЕЊСКЕ ОДНОСЕ У ПРОСТОЈ РЕЧЕНИЦИ

Циљ овога текста јесте да се пружи увид у најважније теоријске и методолошке поставке Милке Ивић, којима се руководила трагајући за одговором о томе шта реченицу чини реченицом, које су главне формалне и значењске одлике персоналне и имперсоналне реченице, те каква су структурна својства једне и друге јединице. Осим тога, у истраживању смо тежили да истакнемо колико је настојање да се осветле значењске, мисаоне и социокултурне координате функционисања језичких израза било од пресудне важности за рад и уопште научни профил Милке Ивић.

Кључне речи: Милка Ивић, синтакса, проста реченица, субјекат, предикат, објекат.

1. Увод

Овај свој текст бих отпочео речима искрене захвалности покретачима иницијативе да се у форми округлог стола, поводом стогодишњице рођења, различити аспекти живота и рада академика Милке Ивић осветле, у чему се место нашло и за моју маленкост. У том светлу треба истаћи да је избор обрађених тема у овом осврту једним делом условљен управо концепцијом округлог стола, док је другим делом одређен ауторским оком и сензибилитетом за одређене језичке проблеме, што је, мислим барем, у правом смислу те речи у духу радних и животних начела које је неговала и сама Милка Ивић, што и мени чини посебну част.

У истраживањима Милке Ивић, сагледавајући их кроз призму њених радова и студија у хронолошкој перспективи, приметне су мање или веће промене у погледу одабира и примене одговарајућег теоријског модела, што нарочито постаје упадљиво када се упореде прве и последње деценије

* milivoj.alanovic@ff.uns.ac.rs

њеног плодотворног научног опуса. Међутим, то није случајно као што није ни неприродно, јер је Милка Ивић увек била у најтешњем дослуху са свим актуелним лингвистичким токовима, што се види и по избору тема и по начину њихове обраде. Зато се на почетку ослања на структуралистички метод, а убрзо на онај трансформационо-генеративни, да би преко функционалног дошла до когнитивног и конструкционог приступа језичким чињеницама. Тако је и у предвечерје когнитивне лингвистике различите психолошке, когнитивне и социокултурне феномене сматрала кључним за конституисање не само имперсоналне или пак пасивне, већ и оне активне реченице, типа *Марко је кужио кола од Јована*, у којој примећује специфичну визуру коју говорно лице преузима да би формулисало реченицу или исказ, доводећи је у везу са емпатијом према коме или за шта (Ивић 1995б: 206–207), што се у светлу синтаксичких односа интерпретира као заузимање одређенога стајалишта или перспективе из које се ситуација сагледава, при чему се увек предност даје једном могућем сценарију (Ивић 1976: 40–41). Следећи иста уверења, и исказе типа *Нешићо ме боли глава* (Ивић 1995а: 69) доводи у везу са неупућеношћу говорника у факторе који доводе до неког чињеничног стања (Ивић 1995а: 72), а за реченице као *Расправљано је о њој* тврди да не служе супротстављању пасивне реченице непасивној, већ супротстављању реченице у којој вршилац радње постоји, али се не идентификује, оној са идентификованим и исказаним агенсом (Ивић 1995а: 75–76).

И управо ове личне и професионалне мене више од свега илуструју научни профил истраживача, који не робује својим уверењима, већ је увек у потрази за бољим алаткама, које ће му раскрчити пут до дотад још неосвојених научних истина. У том се светлу може сагледати и успешност дефинисања појединих синтаксичких категорија, којима, као у случају просте реченице, Милка Ивић приступа са формалне, значењске и прагматикомунитивне стране, јер је структурализам, раскидајући са младограматичарским идејама, у језичком знаку видео и форму, и садржај, и његову вредност која се тек у одређеном контексту остварује. Ово су начела која ни данас нису изгубила на актуелности.

Из тога разлога нам се чини да је својеврсна систематизација најважнијих теоријских поставки Милке Ивић у контексту проучавања просте реченице више него пожељна, што свакако треба довести у везу са актуелношћу многих налаза до којих је дошла, између осталог и зато што су, у тренутку настанка, представљали раскид са традиционалним приступом опису језичких датости. С друге стране, намера нам је да покажемо да су за Милку Ивић, без обзира на теоријски правац у оквиру којег се кретала, од пресудног значаја у поступку анализе биле мисаоне и контекстуалне

законитости у процесу језичкога стваралаштва. Зато није претерано рећи да је Милка Ивић и као структуралиста уважавала и разматрала функционална својства језичких јединица, као што је непрестано трагала и за когнитивном основом језика уопште, али и његових појединачних појавних ликова.

Имајући у виду све речено, у наставку нашег излагања кренућемо од просте реченице као основне јединице синтаксичког система, а затим ћемо своју пажњу усмерити на њене најважније структурне и значењске категорије. Разуме се, кретаћемо се у границама научног 'универзума', чије је координате поставила управо Милка Ивић.

2. Од реченице ка њеним члановима

На таласу структуралистичких принципа Милка Ивић зналачки дефинише реченицу и њене главне појавне ликове, таксативно – тј. прецизно и концизно – наводећи њихова граматичка обележја, што подразумева одређивање броја укључених елемената, а потом и давање њихових формалних ознака. Премда није била депенденцијалиста, у духу вербоцентризма долази до фундаменталног става који се односи на хијерархију међу реченичним конституентима. Док је од свог учитеља Александра Белића могла да научи да је субјекат најважнији члан реченице, коме је све подређено у њој (Белић 1998: 119, 122), полазећи управо од имперсоналних реченица, које одређује као бесубјекатске структуре, закључује да је предикат најважнији реченични члан, важнији и од самог субјекта, што, сасвим природно и крајње логично, повезује са следећом правилношћу – реченица без субјекта може, али не и без личног глагола у функцији предиката (Ивић 1963: 20–21). Ова депенденцијална идеја, данас раширена и општеприхваћена у лингвистичком свету, била је велика новост у србистици/сербокroatистици, јер није изведена на позитивистичкој интерпретацији везе између радње и вршиоца радње, где радње без њеног покретача и нема, већ на законитостима обликовања реченице, које нужно не морају следити природну логику. Следећи ово програмско начело, описане су различите структуре, персоналне и имперсоналне, које су осмишљене тако да се податак о агенсу, схваћеном у најширем смислу као категоријални комплекс, или изостави или пак на различитим позицијама у реченици појави, што је простор у лингвистици који је ослободила падежна граматика, инсистирајући да између форме и значења језичког израза веза није нужна или стална.

Последње речено је сасвим сигурно један од разлога што се предикату као језгреном члану реченице Милка Ивић враћала у неколико наврата,

али треба нагласити да је у тим приликама настојала да ову синтаксичку јединицу сагледа у ширем реченичном контексту, откривајући сву сложеност веза у реченици. Баш зато, улогу самог предиката доводи у везу са субјектом, с једне стране, те са способношћу да пренесе податак о вршиоцу радње, чиме предикат себи осигурава хијерархијски виши статус у односу на субјекат – који се у персоналној реченици не мора лексикализовати, док у имперсоналној није ни реализован (Ивић 1995а: 83), што пак не значи да у оној првој увек имамо податак о вршиоцу радње, као и да је у оној другој он трајно изгубљен.

2.1. Уважавајући примарност предиката, тј. личног глагола у тој служби, а нарочито сложеност веза у које у реченици ступа и бројност информација које собом носи, чини се оправданим у један шири тематски круг сместити радове који третирају проблематику идентификације агенса радње, и то активирањем различитих језичких ресурса.

Имајући у видокругу овај истраживачки задатак, Милка Ивић указује да глаголски наставци првог и другог лица пружају онолико информација о идентитету вршиоца радње колико и одговарајући заменички облик. Када је пак реч о трећем лицу, глаголским наставком се наговештава постојање конкретног вршиоца радње, али се њиме, с друге стране, неретко ускраћује податак о његовом постојању (Ивић 1995а: 65, 67) – јер вршиоца радње нема, у зависном је падежу, када и конгруенција изостаје: *Свануло је* и *Нема њих њу* – или се пак сигнализира да вршилац постоји, у конкретном или поопштеном лику, али се не именује, нпр. *Речено нам је...*; *Смањра се да...* Ови ауторкини ставови недвосмислено показују колико је за граматичко устројавање реченице важна психолошка позадина комуникације те намера говорника да нека информација остане неидентификована или неисказана (Ивић 1995а: 76).

Органска веза између личног глагола у служби предиката и субјекта доказује чињеницу да радње не постоје саме од себе (Ивић 1995а: 69), али Милка Ивић не пропушта да дода да има глагола чије значење не подразумева укљученост вршиоца радње, нпр. *Засвежило је*. Премда тенденција да се у свакој радњи види појам укључен у њу, у већини случајева допушта да се и ове конструкције оформе и са субјектом, нпр. *Нови дан свиће* или *Време је засвежило*, чиме се неретко успостављају таутолошке везе у реченици.

Иако је субјекат типично место реализације агенса, то у језику није доследно спроведено правило, као у имперсоналним реченицама типа *Накуйило се мишева*, што је Милки Ивић дало кључни аргумент да закључи да је субјекат у погледу значења – немаркирана категорија (Ивић 1995а: 70). Један од примера који доказује одступање од неке уобичајене норме јесу

пасивне структуре, које, занимљиво је, доводи у везу са психолошком преоријентацијом онога о чему саопштавамо (Ивић 1995а: 70), премда оваква преоријентација, разуме се, има и морфолошке и синтаксичке консеквенце (Ивић 1995а: 71).

Као што се види, присуство или одсуство граматичког субјекта јесте критеријум по којем се реченице класификују на оне персоналне и оне имперсоналне. Но, Милка Ивић прави разлику између објективних датости и својства реченице када успоставља разлику између персоналних и имперсоналних реченица, јер сматра да језичке јединице функционишу на нивоу апстракције, тако да није важно оно што је конкретно исказано, већ оно што је подразумевано да јесте (Ивић 1995а: 83).

Последње значи да лични глагол даје реченици формалне координате, али да присуство граматичког субјекта реченици не обезбеђује нужно и информацију о вршиоцу радње, што у крајњем случају зависи од типа радње о којој је реч. У том погледу се као регулациони фактор, закључује Милка Ивић, појављује лексичко значење глагола, што опет има кључан утицај на однос зависности између предиката и, на пример, граматичког субјекта – присуство или одсуство граматичког субјекта у реченици непосредно зависи од лексичкосемантичких обележја личног глагола, тј. од могућности да се глаголом имплицира или пак не имплицира учешће вршиоца радње у њеном извршењу, односно да је глагол у том погледу неутралан (Ивић 1968: 7). Полазећи од ове чињенице, реченице могу укључити или пак искључити из свога састава граматички субјекат: *Пада киша/снеј, Смркло се; Пресекла је хлеб* према *Пресеца ме у крстима*. Док се изостанак субјекта у реченицама које не имплицирају учешће агенса већ сама по себи подразумева, попут *Грмело је целе ноћи*, Милка Ивић ипак наглашава да је анонимизација агенса могућа и код глагола који имплицирају његово учешће, при чему се могу нотирати два сценарија: брише се свака идеја о агенсу или се зна само толико да је у питању људски створ (Ивић 1968: 8), што је опет у домену лексичкога значења – неке радње врши само људски или живи створ, као *сјавати*, док друге неживи, као *проишцају*, уз глаголе који у том смислу нису обележени, као *убијати* – *убила ја немашијина/жена*.

У овај се тематски круг могу уврстити и бројна истраживања усмерена на утврђивање везе између субјекта и именског предиката у контексту референцијалног домена генерички и референцијално употребљених именица, самостално и у пратњи детерминатора.

Уз утврђивање правила по којима се референцијалне и генеричке именице појављују на позицији субјекта и предикатива, те дефинисање службе једних и других у преносу значења и типу идентификације субјекатског

појма, ипак се као врло значајни чине налази Милке Ивић о служби различитих типова именичких детерминатора, који имају потенцијал да:

- генерички интерпретиране именице добију парцијалну идентификацију: *Неке жене су лекари* (Ивић 1995а: 108);
- укажу на трајну карактерну особину неког појма: *Она је храбра жена* (Ивић 1995а: 105), или особину ограничену на одређени домен деловања: *Он је добар адвокат* (Ивић 1995а: 105), те да је особа примерена за егземплара интелектуалног, карактерног или физичког типа који предикат исказује: *Он је обичан службеник* (Ивић 1995а: 101);
- истакну прототипског представника: *Он је типичан аристократа* (Ивић 1995б: 228), или нешто сасвим супротно (Ивић 1995б: 235): *Он је лажни доктор*;
- преведу денотативно у конотативно значење: *Он је прави лекар* (Ивић 1995б: 240), уз неизоставну дискусију о случајевима који се без увида у контекст не могу разумети јер неким именицама није потребно појашњење, уп. *Он је мајарац*, а за неке јесте: уз *Он је калуђер* треба додати *по сивиљу живоћа* (Ивић 1995б: 244).

Затварајући своје истраживање о копулативним именским конструкцијама, Милка Ивић истиче да се уобличавање менталне слике о прототипима обавља на основу знања о нормалном поретку ствари о свету, очекивања да је коме доступан одређени квалитет типичан за неку врсту људи, те колективног или личног предубеђења (Ивић 1995б: 253). Зато *права мајка* и *права маћеха* немају исту конотацију – прва има изразито позитивну, а друга изразито негативну (Ивић 1995б: 252).

Занимљиво је, приметила је Милка Ивић, да се степеновање или чак хијерархизација својстава постиже и прилошким изразима, којима се означава хијерархијски највише својство – *пре свега, у првом реду, на првом месту* и сл. (Ивић 1995б: 226), или указује да постоје добри изгледи да је нешто више од онога што значи предикатска именица (Ивић 1995б: 226) – *ако ништа друго* или *у најмању руку*, односно преноси значење 'толико и ништа више' са *само* и *просто*: *Он је просто незналица* (Ивић 1995б: 226).

2.2. Други тематски круг представљају испитивања усмерена на утврђивање формално-значењских обележја појединих реченичних чланова – претежно оних централних, нпр. предиката и директног објекта, мада ни они периферни нису били изостављени, попут начинских адвербијала.

Без обзира на то што је структуралистичка теоријска парадигма донела собом претежно усмеравање пажње на формална обележја синтаксичких

јединица, па тако и саме реченице, Милка Ивић настоји да доследно у све своје опсервације укључи и значењску страну језичкога знака, што јој, између осталог, омогућује да иначе строгу поделу реченица на просте и сложене ублажи тако што структурно просте конфигурације у контексту својих значењских ресурса више одговарају оним сложеним (Ивић 1995а: 60): семантичка интерпретација просте реченице допушта реконструкцију напоредних предиката, нпр. *Оли се једу њрешње* – Олга осећа потребу за тим да врши неку радњу.

Тако је на сложеност веза у реченици – или, боље речено, на учешће већег броја синтаксичких јединица приликом конституисања једне синтаксеме – Милка Ивић указала обрађујући тему декомпонованих предиката, заузевши став да декомпозиција предиката није ни боље ни горе граматичко решење, јер је ширење аналитизма нешто природно, неизбежно (Ивић 1995б: 187). Значајно место у њеном раду заузимају мотиви за избор аналитичких конструкција, за које каже:

- декомпозицијом се употпуњује видска опозиција у глаголском систему: *вршии/извршии уишцај* (Ивић 1995б: 182);
- постиже се конкретно именоване радње: *диш и у њосети код некоја* (Ивић 1995б: 182);
- детерминише се објекат радње: *вршии сишине њојравке* (Ивић 1995б: 182);
- заменом глагола дају се нове информације релевантне за ситуацију: *гаши/одржаши/њојазии обећање* (Ивић 1995б: 184);
- постиже се активно-пасивна алтернација: *добии/гаши њодрику* (Ивић 1995б: 184–185);
- нека подразумевана знања чине се експлицитним: *изразиши жељу (изрећи)* итд. (Ивић 1995б: 185).

Ипак, Милка Ивић не пропушта да дода да у основи овог процеса леже психолошки фактори, тј. намера говорника да у исказу истакне неку одређену компоненту радње или ситуације уопште, чиме се постиже ефекат нијансирања предикатског исказа (Ивић 1995б: 186).

Ни директни објекат није остао незапажен у опусу Милке Ивић, за који утврђује једно кључно дистрибутивно својство, а то је неспојивост са глаголом у присуству морфеме *се* (Ивић 1995а: 113), јер она захтева конверзију акузатива у генитив: *сешии се, дохваишии се*, што, наравно, не важи за рефлексивно и реципрочно *се* (Ивић 1995а: 116). С друге стране, алтернацију акузатива и генитива директног објекта уз исте глаголе, условљену начином на који се тумачи оно означено објектом (Ивић 1995а:

114–115), објашњава као позиционо условљену варијацију исте апстрактне падежне јединице, из чега следи да ово нису две посебне падежне јединице. Значајан део истраживања о директном објекту односи се на његов морфолошки лик и тако развијено значење, где проналазимо следеће опсервације:

- у зависности од објекта мења се и значење глагола: *имати* *йса/аутиодус/час/га* *ћути* итд. (Ивић 1995а: 129);
- *себе* наместо *се* имамо обично у емфазии или када се наглашава да је субјекат непосредни и вољни вршилац радње, тј. где је субјекат себе изабрао за објекат, а не неког другог (Ивић 1995а: 116–117): *Ојребао је сам себе* према *Ојребао се* (Ивић 1995а: 117);
- експлицирање реципроцитета се врши помоћу израза *један друји*, где сингуларска варијанта указује на дистрибутивност, а плуралска на постојање две групе унутар колектива: *Они йреће један друјоме* и *Они йреће једни друјима* (Ивић 1995а: 119);
- замена израза *један друји са се* је могућа ако има службу директног објекта: *Они се йуку* – један другог; када је објекат заменица *нешийо*, ту може бити цела реченица садржана (Ивић 1995а: 122), а плурализација таквог објекта захтева именицу *сйвар* с детерминатором у парапроминалној функцији (Ивић 1995а: 123): *куйиши неке сйвари*;
- у сличној функцији најављивача појављује се *следеће* или показне заменице *ово* (Ивић 1995а: 124–125), *ийо* и *оно*, где последње упућују на познати објекат (Ивић 1995а: 125);
- на реченични садржај се може упућивати и помоћу неке истиносне, интелектуалне или моралне вредности (Ивић 1995а: 127), нпр. именицом *истина*: *Рекла је истину/йлуйосй*;
- неретко глагол и његов објекат стоје у таутолошкој вези, када објекатска именица захтева детерминатор (Ивић 1995а: 128): *йовориши йужне речи*, *мислиши црне мисли*;
- неки сентенцијално транзитивни глаголи допуштају замену реченице номинализованим изразом, а неки не: *Савейовао је йовлачење йужде*, али не и **найоменуши учешће* (Ивић 1995а: 128);
- глаголи комплексне транзитивности с два акузативна објекта су ретки: *йийаши некоја нешио*, *молиши некоја нешио* итд. (Ивић 1995а: 130), али њихово значење није исто: један именује лице, а други садржај;
- глаголи перцепције типа *видети која како нешио чини* нису сложене реакције, јер ситуациона одредба није ближа одредба саме именске речи већ семантичке улоге на синтаксичком плану (Ивић 1995а: 136).

Уважавајући пре свега формална обележја реченице и њених чланова, Милка Ивић дефинише и граматички субјекат, указујући на његов падежни облик и конгруентни однос са личним глаголом, чиме га дефинише као прворазредну граматичку категорију. Међутим, Милка Ивић немало простора оставља и за значењске ресурсе субјекта.

Агенс је концептуална јединица која се одликује сложенем структуром (Ивић 2002: 45), у којој се супротстављају типична или пуна агентивност и она атипична или ослабљена, што се одређује употребом специфичног језичког средства (Ивић 2002: 46).

Тако прилог *лично* у саставу реченице наглашава максималну или апсолутну самосталност агенса у вршењу радње (Ивић 2008: 169), који се подједнако среће и на месту субјекта, самостално или у присуству именице односно заменице: *Лично је она дошла* или *Лично ја њознајем* (Ивић 2008: 170). Осим овог прилога, и заменица *сам* у саставу субјекатске синтагме истиче испољавање агентивног потенцијала у пуном степену и самостално (Ивић 2008: 171): *Он сам њочиње да хода*; *Он је сам све њризнао*.

Насупрот претходноме, Милка Ивић установљава да до крњења агентивног потенцијала долази у приликама када човек радње не врши сам, већ их само контролише и стара се да до њих дође: *Лейџос окречисмо кујну* (Ивић 2002: 46), чему се супротставља пример *Ми сами лейџос окречисмо кујну* (Ивић 2002: 47). Понекад се ово конотативно значење предиката развија употребом прилошког израза модификаторског типа који наглашава ту окрњеност: *Шије сукњу код Маре кројачице* (Ивић 2002: 48–49).

Од Милке Ивић сазнајемо да је за разумевање ситуационих односа потребно и познавање културно-цивилизационог контекста, тј. располагање податком ко шта говори и за кога мислимо да сам врши радњу – лекар или земљорадник: *Садимо воће* – као и да је приликом одређивања реченичнога агенса потребно подједнако усмерити пажњу и на лексичкосемантичка својства субјекта.

Тако се као варијантни изрази исте конструкционе форме појављују искази са човеком на позицији граматичког субјекта, као и искази у којима се на датој позицији налази одговарајуће оруђе, предодређено за спровођење неке радње. Ова појава, сматра Милка Ивић, показује да су конструкционе могућности исказа одређене менталним приступом лексичком значењу речи (Ивић 2002: 51), где говорно лице у непосредну везу доводи човека као прототипски агенс радње акционалног типа – у покрету је, а радњу узрокује и контролише – и његово оруђе којим се служи док радњу спроводи (Ивић 2002: 52). Иако се овде у начелу поставља питање на чему се заснива хијерархијска веза између човека и његовога оруђа, Милка Ивић

ову дилему разрешава тако што само једном актеру припада одговорност заснована на вољи за вршење радње и контроли над њом.

Међутим, функционална веза међу овим актерима изгледа тако што човек своју снагу покретањем преноси на део тела и на предмет (Ивић 2002: 52). Ипак, Милка Ивић истиче да у погледу перцепције улоге у радњи део тела и оруђе немају једнак статус: ако је непосредни спроводник радње орган човека, онда се одговорност за радњу приписује човеку као сопственику спроводника (Ивић 2002: 53). Када су пак у питању предмети спроводници, говорник у свести има службу датог предмета и његова својства. Дакле, да би се реченица устројила тако да је њен субјекат оруђе, у хијерархијски виши положај у односу на агенс радње, тада нам је у фокусу квалитет остваривања дате акције и одговорност оруђа за дати квалитет радње: *Ова оловка њанко њише* (Ивић 2002: 55–56). Премда не могу сва оруђа да иступе наместо свога сопственика, јер ово својство припада само прототипском оруђу, те је као неоверена реченица *Овај шћайај добро удара* (Ивић 2002: 56), Милка Ивић нам даје увид у општелингвистичку перспективу целе појаве, те наглашава да се језици разликују по овом питању. Као пример наводи холандски, у којем се може рећи *Ова кашика добро једе* (Ивић 2002: 57) или *Ова харћија добро њише* (Ивић 2002: 58).

Испитивање семантичке улоге агенса и оруђа Милку Ивић наводи на пут ка психолошкој основи комуникације, јер је проучавање ових појава, тврди, важно како бисмо одгонетнули како поимамо ствари, тј. говори о „асоцијативним узлетима људског ума“ (Ивић 2002: 60).

Милка Ивић није запоставила ни синтаксичку периферију. Тако је за начинске прилоге установила да служе квалификовању глаголске радње уз осврт на неку њену инхерентну особину (Ивић 1995б: 259, 261): *њрчањи сћоро, њоворињи њласно*, што се неретко спроводи и посредно, и то тако што се даје вредносна оцена о начину вршења радње: *смишно њесћикулирањи* (Ивић 1995б: 261), затим преноси податак о психичком или физиолошком стању субјекта, нпр. *одњоварањи здуњено* (Ивић 1995б: 266), или пак особини субјекта која се пореди са типичним представником неке групе: *њоздравињи колењијално/њријањељски* (Ивић 1995б: 266), односно објекту и његовој особини: *њенасћо умуњињи беланце* – да беланце буде пенасто (Ивић 1995б: 264), при чему се као пропратна значења појављују узрочно, нпр. *уврењено оддијањи* (Ивић 1995б: 267–268), циљно, односно циљ самог начина вршења радње: *Презриво ња њледа; Поњврдно је одњоварао* (Ивић 1995б: 268), те пропратнооколносно у *усћешно њребродињи*.

Увођење самог говорника и његове визуре догађаја у реченичну структуру Милка Ивић је доделила реченичним одредбама, чији је задатак да се изнесе коментар о ономе што казује реченица (Ивић 1995б: 283), усмерен

на субјекат или ређе на објекат: *Она је лакомислено одбила њонуду и Он је њачно ѡриметио да је ѡексти ѡун ѡрешака* (Ивић 1995б: 292), уз често ре-гулисање фактивности реченице: *Он је наивно веровао да ће се враћити* или *Он је срећом сћиао на време* (Ивић 1995б: 288).

3. Закључак

На крају бих, пре него што дам сумарни осврт на обрађене теме у централној секцији овога текста, понудио одговор на, можда, кључно питање, а то је проблем рецепције ставова Милке Ивић у савременој лингвистици. Чини ми се да би у том смислу више него уверљив био попис главних радних начела, без којих ни савремени истраживач не може озбиљније да се упусти у језичку анализу, а на чијем је формулисању или пак популаризацији радила управо Милка Ивић, нпр.:

- граматичке структуре су одраз концептуалних структура;
- конструкционе могућности исказа су одређене менталним приступом лексичком значењу речи;
- реченица је граматичка категорија;
- у реченици се, као и у свакој другој језичкој јединици, разликују формални и садржински план;
- у хијерархијском погледу, у реченици предикат има предност у односу на субјекат;
- семантичка интерпретација просте реченице допушта реконструкцију напоредних предиката;
- глаголске радње не постоје саме од себе, али је податак о вршиоцу радње могуће само навестити, или га сасвим ускратити;
- има глагола који не подразумевају укљученост вршиоца радње;
- семантичке улоге су концептуалне категорије, те као такве немају један сталан облик граматикализације;
- субјекат као синтаксичка категорија је у погледу значења немаркиран;
- пасив се објашњава као психолошка преоријентација онога о чему саопштавамо;
- формулисање реченице у којој се прати условљавање једне ситуације другом зависи од увида у контекст онога ко говори: он мора или знати или не знати како ствари стоје;

- увођење герунда у реченицу одражава хијерархију међу радњама, што је резултат психолошког приступа комплексном догађају: увек му се приступа с једне стране, зато се једној радњи даје предност.

Дакле, и када се бавила граматичким феноменима у границама прости реченице, Милка Ивић је увек имала у виду најразличитије околности које имају утицаја на избор одговарајућег језичког средства. Једна од свеприсутних идеја у радовима и студијама Милке Ивић јесте да се говорник током комуникације често служи стратегијом хијерархијског рангирања елемената ситуације у зависности од њихове информационе вредности, чиме се и нехотице опредељујемо за једну или другу варијанту. Иако се не могу избећи лексичкосемантички и граматички фактори, видели смо да Милка Ивић одговоре тражи у дискурсу, али и у психолошким и социокултурним чиниоцима комуникације, што се лепо види на примерима где се о нечему саопштава начелно или пак конкретно, односно када се појаве категоризују као денотативне или пак конотативне.

Зато, полазећи од правила да различито структуриране реченице имају исти или пак сличан семантички садржај, није било тешко доследно се држати принципа о потреби да се приликом дефиниције реченице и њених чланова руководи формалним критеријумима, нарочито ако имамо у виду да стална веза између форме и садржаја заправо и не постоји. Тако Милка Ивић прави разлику између персоналних и имперсоналних структура, где у првима имамо могућност да их варирамо с обзиром на лице, док у другима то немамо, упркос томе што неутрализација по лицу и роду не значи апсолутно одсуство вршиоца радње у означеној ситуацији.

Посебну осетљивост за значењску страну језичких израза показала је у истраживањима посвећеним семантици централних реченичних чланова, нарочито граматичког субјекта и директног објекта. Када је реч о граматичком субјекту, у низу својих истраживања инсистирала је на томе да се субјекат не може по аутоматизму сматрати вршиоцем радње, што зависи од реченичне форме, али и од лексичкосемантичких својстава и глагола и његових аргумената. С друге стране, лексичкосемантичка својства директног објекта служе да се реферише о референцијалном или генеричком објекту, идентичности агенса и пацијенса радње, дистрибутивности и плуралности објекта, квалификацији субјекта, реченичном карактеру објекта итд.

И у приликама када се бавила значењским потенцијалом реченичне периферије, нпр. начинским прилозима, проналазила је непосредне и посредне везе међу елементима ситуације, при чему се посредне везе тичу давања вредносне оцене о начину вршења радње, затим о објекту и његовом стању или својству, али и о субјекту те његовом психичком или

физиолошком стању, односно о обавештености или необавештености о ономе што се саопштава реченицом и сл., чиме је доказала да и они факултативни реченични чланови дају податке кључне за правилно разумевање односа међу учесницима у ситуацији. За разлику од начинских прилога, реченичне одредбе дају увид у говорников однос према ситуацији или елементима ситуације, при чему степен интегрисаности у структуру регулише разлику између чињеничног стања и личне процене.

Зато није претерано рећи да и данас подједнако импресионира опус као што импресионирају методологија и даровитост са којима је Милка Ивић проницала у језик, правећи педантно разлику између форме и значења, притом увек свесна различитих контекстуалних реализација у којима ове две стране језичких израза добијају нове вредности.

ЛИТЕРАТУРА

- Ивић 1962–1963: Milka Ivić, Kategorija Man-Sätze u slovenskim jezicima, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* VII, 111–119.
- Ивић 1963: Milka Ivić, Osnovne tipološke karakteristike srpskohrvatske impersonalne rečenice, *Књижевности и језик* X/1, 18–24.
- Ивић 1968: Milka Ivić, O dubinskom modelu slovenske proste rečenice sa semantičkim obeležjem anonimnost subjekta, *Књижевности и језик* XX/2, 5–12.
- Ивић 1976: Milka Ivić, Problem perspektivizacije u sintaksi, *Јужнословенски филолоџ* XXXII, 29–46.
- Ивић 1995a: Milka Ivić, *Lingvistički ogledi*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ивић 1995b: Milka Ivić, *O zelenom konju: novi lingvistički ogledi*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ивић 2002: Milka Ivić, *Red reči: lingvistički ogledi četiri*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ивић 2008: Milka Ivić, *Lingvistički ogledi*, Beograd: Biblioteka XX vek.

Milivoj B. Alanović

VIEWS OF MILKA IVIĆ ON STRUCTURAL AND SEMANTIC
RELATIONS IN A SIMPLE SENTENCE

Summary

The aim of this text is to provide an insight into the most important theoretical and methodological framework of Milka Ivić, which guided her in her search for an answer as to what constitutes a sentence, what are the main formal and semantic features of personal and impersonal sentences, and what are their respective structural properties. In addition, in the research we tried to highlight how crucially important the effort to shed light on the meaning, thought and sociocultural coordinates of the functioning of linguistic expressions was for the work and scientific profile of Milka Ivić in general.

Keywords: Milka Ivić, syntax, simple sentence, subject, predicate, object.